श्रीहरिः

॥ क्षात्रसन्ध्यादिकम् ॥

(ક્ષત્રિયોની સન્ધ્યા વગેરે.)

સંપાદક,—શાસ્ત્રી લક્ષ્મીરામશર્મા.

પ્રકાશક,

હરિદાસ મુરારજી વેલજી.

હાલાઈ ભાટિયા મહાજન ધાર્મિકજ્ઞાન
પ્રવર્તક સમિતિ, કાલબાદેવી રોડ
કોલભાટ લેન, મુંબઈ.

સંવત્ ૧૯૮૯.

અધિકારીઓને વિના મૂલ્ય વિતીર્ણ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગૂજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय
[गुजराती कॉपीराइट विभाग]

अनुक्रमांक ૧૫૨૧૭ वर्गांक

पुस्तकनुं नाम સ્તોત્રસન્ધ્યાદિકમ્

विषय

પ્રાસ્તાવિક.

હાલ એ વિચાર દ્વિજ (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) સમુદાયમાં પણ સહજ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો છે કે આપણે સન્ધ્યાદિ નિત્યકર્મો પણ શામાટે કરવાં? આ સંબંધે શાસ્ત્રમાં શ્રદ્ધા ન રાખનારા મનુષ્યને આ સ્થાને કહેવાની આવશ્યકતા નથી પરંતુ શ્રદ્ધાળુ સમાજની જીજ્ઞાસાને સંક્ષેપમાં પણ સત્ય ખુલાસાથી સંતોષવી ઉચિત લાગે છે.

સન્ધ્યાદિ નિત્યકર્મનું પહેલું–મુખ્ય પ્રયોજન એ છે કે જગતપિતા પરમાત્માના મનુષ્યો ઉપર થતા અનેકવિધ ઉપકારોના નામસ્મરણપૂર્વક, તેની વિશેષ કૃપા સંપાદન માટે રાત્રિ અને દિવસની સન્ધિ વખતે ફળની આશા શિવાય કર્તવ્યબુદ્ધિથી નિત્ય એ પરમેશ્વરનું ઉત્તમ આરાધન કરવું.

બીજો હેતુ એ છે કે રાત્રિ દિવસમાં થયેલા પાપોનો નાશ કરવો. આથી એ શંકા સહજ ઉદ્ભવે છે કે સન્ધ્યાના મંત્રોમાં **यद्राज्या, यदह्ना,** વગેરે શબ્દોથી રાત્રિ દિવસ કરેલા પાપોનો નાશ કરવાનું કહેલું છે તે જો યથાર્થ હોય તો પછી ધર્મશાસ્ત્રોમાં પ્રાયશ્ચિતો શામાટે કહેલાં હશે? જ્યારે મરજી થાય ત્યારે પાપ કરીને સન્ધ્યા કરી નાખવી એટલે શુદ્ધ થઈ જવાશે આ શંકા માત્ર અજ્ઞાનમૂલકજ છે. કારણ મનુષ્યોથી થતા પાપોના નિવારણના વિષયમાં શાસ્ત્રની અંદર આ પ્રકારે વ્યવસ્થા કરીછે. ૧ જે મનુષ્યને વેદ, શાસ્ત્ર- ઉપર બિલકુલ શ્રદ્ધા ન હોતાં તે યથેષ્ઠ વર્તન કરી સંપૂર્ણ જીવન સ્વચ્છંદતામાંજ વ્યતીત કરે તેને માટે તો શાસ્ત્ર માત્ર તેની નરકાદિગતિરૂપ વિનાશનુંજ સૂચન કરી વિરમે છે જેમ વિદ્વાન્ વૈદ્યની આજ્ઞા ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખનારા અને કુપથ્ય સેવનારા મરણોન્મુખ રોગીને વૈદ્ય તેના વિનાશનુંજ સૂચન કરે. ૨ જે મનુષ્ય શાસ્ત્રમાં શ્રદ્ધાળુ છતાં કોઈ દુઃસંગવશાત્ કદાચિત્ હેતુપૂર્વક મહાપાપ વગેરે કરી નાખે અને પછી પશ્ચાત્તાપ થતાં પોતાના કૃત્યોનું નિવારણ કરવા ઇચ્છે તો તેને માટે વૈદ્ય જેમ સુજ્ઞ રોગીને ઔષધ આપે તેમ શાસ્ત્રપણ પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ નૈમિતિક કર્મોનો બોધ આપે છે. અર્થાત્ તેવા પાપોનું નિવારણ માત્ર સન્ધ્યાદિક નિત્યકર્મથી થતું નથી. ૩ પરંતુ જે મનુષ્ય પોતાની શક્તિઅનુસાર શાસ્ત્રોક્ત

આજ્ઞાઓને પાળતાં છતાં **नहि कश्चित्क्षणमपि** એ ભગવદ્વાક્યાનુસાર સ્વાભાવિકરીતે પોતાના અભિપ્રાય વગર એટલે અજાણપણામાં થઈ જતા કેટલાંક અનિવાર્ય દોષોનું નિવારણ કરવા ઇચ્છા રાખે તેને માટે ત્રિકાળ સન્ધ્યોપાસન વગેરે નિત્યકર્મો કહેલાં છે.[1] એટલુંજ નહિપણ શાસ્ત્રમાંએ કર્મોનું અનુષ્ઠાન નહિ કરનાર દ્વિજને શૂદ્ર તુલ્ય માની દ્વિજ કાર્યોથી બહિષ્કાર[2] કરવારૂપ દંડની પણ આજ્ઞા કરેલી છે. આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સન્ધ્યાદિ કરવાથી નિષ્પાપ થતાં અન્તઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. અને મુખ્યત્વે રાજાની આજ્ઞા જેમ શ્રુતિની **'अहरहः सन्ध्यामुपासीत'** એ આજ્ઞાનું પાલન કરવાથી **પ્રભુની પ્રસન્નતા** પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. એ હેતુથી સન્ધ્યાદિ નિત્યકર્મનું શિક્ષણ લેવા ઇચ્છતા સુજ્ઞ ધર્મનિષ્ઠ ક્ષત્રિયોની અનુકૂલતા ખાતર "હાલાઈ ભાટીયા મહાજન ધાર્મિક જ્ઞાનપ્રવર્તક સમિતિ"ની પ્રેરણાથી સંક્ષિપ્ત વૈદિક નિત્યકર્મ સંગ્રહનું સંશોધન પૂર્વક મુદ્રણ કરાવવાનો આ પ્રયાસ કરેલો છે. આશા છે કે ધર્મપ્રેમી ક્ષત્રિય બન્ધુઓ આ પુસ્તકનો લાભ લઈ અમારા શ્રમનું અને ઉક્ત સમિતિની શુભેચ્છાનું સાફલ્ય કરશે.

આ પ્રસંગે અત્યન્ત હર્ષ અને ઉપકારસહ એક વસ્તુનું નિવેદન કરવુંજ જોઇયે કે પૂ. પા. શ્રીમદ્‌ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૮ **શ્રીગોકુલનાથજી મહારાજ શ્રીની આજ્ઞાથી** પંડિતજી રમાનાથજીએ સંશોધિત ભગવદીય દ્વિજોપયોગી સન્ધ્યાદિ સંગ્રહના પુસ્તકમાંથી ક્ષત્રિયોપયોગી વિભાગ ઉદ્દ્ધૃત કરી લેવાની વિજ્ઞાપ્તિ કરતાં પૂ. પા. મહારાજશ્રીએ ઘણીજ પ્રસન્નતા પૂર્વક **આજ્ઞા** આપવાની કૃપા કરી જેને પરિણામે અમો આ પુસ્તકને પ્રકટ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીયે તે બદલ એઓ શ્રીના ઉપકારનું સ્મરણ જેટલું કરવું તેટલું ઓછુંજ છે.

સંપાદક.

---

१ दिवा वा यदि वा रात्रौ यदज्ञानकृतं भवेत् ।
त्रिकालसन्ध्याकरणात्तत्सर्वं विप्रणश्यति ॥ (मन्वर्थमुक्तावल्यां याज्ञवल्क्यः)

२ नोपतिष्ठति तु यः सन्ध्यां नोपास्ते यश्च पश्चिमाम् ।
स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥ (मनुः)

॥ श्रीहरिः ॥

श्रीबालकृष्णाय नमः ।

क्षत्रियाणां
प्रातर्विधिस्त्रिकालसंध्या, ब्रह्मयज्ञः, तर्पणं च.

॥ प्रातःस्मरणम्.* ॥

श्रीगोवर्द्धननाथपादयुगलं हैयंगवीनप्रियं
नित्यं श्रीमथुराधिपं सुखकरं श्रीविठ्ठलेशं मुदा ॥
श्रीमद्द्वारवतीशगोकुलपती श्रीगोकुलेन्दुं विभुं
श्रीमन्मन्मथमोहनं नटवरं श्रीबालकृष्णं भजे ॥ १ ॥

---

* रात्रेः पश्चिमयामस्य मुहूर्तो यस्तृतीयकः ।
स ब्राह्म इति विज्ञेयो विहितः स प्रबोधने ॥ १ ॥

રાત્રીના ચોથા પ્રહરનું ત્રીજું મુહૂર્ત એટલે પાછલી ચાર ઘડી રાત્રી રહે તે 'બ્રાહ્મ મુહૂર્ત' કહેવાય છે. જાગવાને માટે એજ સમય ઉત્તમ કહેલો છે.

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय परं ब्रह्म विचिन्तयेत् ।

બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં ઉઠી પરબ્રહ્મ એટલે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું પોતાના હૃદયમાં ચિંતન કરવું, અર્થાત્ નામોચ્ચારણપૂર્વક સ્મરણ કરવું.

श्रीमद्वल्लभविट्ठलौ गिरिधरं गोविंदरायाभिधं
श्रीमद्बालककृष्णगोकुलपती नाथं रघूणां तथा ॥
एवं श्रीयदुनायकं किल घनश्यामं च तद्वंशजान्
कालिंदीं स्वगुरून्गिरिं गुरुविभून्स्वीयप्रभूंश्चिन्तये* ॥२॥

॥ भूमिस्पर्शः ॥

समुद्रमेखले देवि पर्वतस्तनमंडले ॥
विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥ १ ॥

એમ ભૂમિની પ્રાર્થના કરીને પછી ભૂમિ ઉપર ચાલવું બાદ નીચે જણાવેલી જગાઓને છોડીને શૌચ જવું.

ખેડેલાં ખેતરમાં, જળાશયની સમીપમાં, ચિતામાં, પર્વતમાં, દેવાલય સંબંધી સ્થળમાં, રાફડામાં, પ્રાણી સહિત ખાડામાં, ઉભાં રહીને, ચાલતાં ચાલતાં, નદીના તીરમાં અને પર્વતની ઉપર મળ–

---

* શ્રીગોવર્દ્ધનનાથજી, શ્રીનવનીતપ્રિયજી, શ્રીમથુરેશજી, શ્રીવિટ્ઠલનાથજી, શ્રીદ્વારકાનાથજી, શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રીગોકુલચંદ્રમાજી, શ્રીમદનમોહનજી, શ્રીબળદેવજી, શ્રીયમુનાજી, શ્રીગિરિરાજજી, તથા ગુરુનાં સેવ્ય સ્વરૂપ અને પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપ, શ્રીવલ્લભાચાર્ય (મહાપ્રભુજી) શ્રીગોસ્વામિ શ્રીવિટ્ઠલનાથજી, (શ્રીગુસાંઈજી) તથા તેમના સાત પુત્રો શ્રીગિરિધરજી, શ્રીગોવિંદરાયજી, શ્રીબાળકૃષ્ણજી, શ્રીગોકુળનાથજી, શ્રીરઘુનાથજી, શ્રીયદુનાથજી, શ્રીઘનશ્યામજી તથા પોતાના નિવેદનમંત્રોપદેષ્ટા જે ગુરુ હોય તે, આ પ્રમાણે સર્વેનાં નામોચ્ચારણ કરવા.

મૂત્ર કરવાં નહિ. શૌચ ગયા પછી માટીથી હાથ વગેરે શુદ્ધ કરવા.*

પછી નીચે મુજબ વનસ્પતિની પ્રાર્થના કરીને દાંતણ કરવું.

॥ दन्तधावनम्. ॥

आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च ।
ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते ॥

તે માટે બાર આંગળ લાંબું, સીધું, ટચલી આંગળીનાં ટેરવા જેવું જાડું કાષ્ટ† લઈ ધીમે ધીમે દાંતને ઘસવા. પછી બાર વખત કોગળા કરી મુખ શુદ્ધ કરવું.

ત્યારપછી—

॥ स्नानम्. ॥

पुष्करादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा ।
आगच्छन्तु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥ १ ॥

---

* **एका लिंगे गुदे तिस्रस्तथैकत्र करे दश ।**
उभयोः सप्त दातव्या मृदस्तिस्रस्तु पादयोः ॥ १ ॥

મૂત્રેન્દ્રિયને એક વાર, ગુદાને ત્રણ વાર, ડાબા હાથને દશ વાર, બન્ને હાથ ભેગા કરી સાત વાર અને બન્ને પગ ઉપર ત્રણ વાર મૃત્તિકા (માટી) લગાડવી. જે જે અંગોમાં જેટલી જેટલી વખત મૃત્તિકા (માટી) લગાડવામાં આવે તેટલી તેટલી વખત જળથી તે તે અંગો ધોવા અને પગ ધોવા. પછી ફરી બન્ને હાથ ભેગા કરી ત્રણ વાર મૃત્તિકા લગાવી જળથી ધોઈ નાખવા.

† દાતણ માટે ખેર, કદંબ, કરંજ, વડ, આંબલી, આંબો, લીંબડો, અઘાડો, બીલી, આંકડો, અને ઉંબરો એ ઉત્તમ કહ્યાં છે.

श्रीकृष्णवल्लभे देवि यमुने पापहारिणि ।
सेवायै स्नातुमिच्छामि जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥ २ ॥

આ પ્રમાણે આવાહન કર્યા પછી સમગ્ર શરીરને સારી રીતે પલાળી ટાઢા જળથી ત્રણ કોગળા કરી નાક તથા કાનને આંગળીઓથી બંધ કરી મસ્તકથી પગસુધી જળ વહી જાય એવી રીતે શ્રીહરિસ્મરણપૂર્વક સ્નાન કરવું.

સ્નાન કર્યા પછી ધોયેલાં વસ્ત્ર અથવા પટવસ્ત્ર અથવા ઉર્ણ–વસ્ત્ર વા કંતાન વિગેરે પવિત્ર વસ્ત્ર ધારણ કરી પ્રથમ દર્ભાસન પાથરી તેપર ધાબળી વિગેરેનું આસન બિછાવી તે ઉપર બેસી પ્રથમ દેહની શુદ્ધિને માટે—

॥ चरणामृतग्रहणम्. ॥

गृह्णामि गोकुलाधीश चरणामृतमादरात् ।
अतस्त्वत्सेवनासिद्ध्यै मयि दीने कृपां कुरु ॥ १ ॥

આ શ્લોક બોલી અથવા અષ્ટાક્ષર મંત્ર બોલી શ્રીજીનું ચરણામૃત મુખમાં લેવું અને તેને આંખે, મસ્તકે તથા હૃદયમાં લગાડવું.

॥ तिलकविधिः. ॥

પછી તર્જની (અંગુઠાની બાજુની આંગળી)થી ભગવત્પ્રસાદી કેશર, કુંકુમ વા ચંદન ઇત્યાદિ દ્રવ્યોમાંથી કોઈપણ દ્રવ્યથી દ્વાદશ અંગોમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં, જો પ્રસાદિ કુંકુમાદિ

ન હોય તો કુંકુમાદિકમાં ગોપીચંદન અથવા ચરણામૃત મેળવી લેવું એટલે તે પ્રસાદી થયું ગણાય છે.*

---

* દ્વાદશ તિલકના પ્રમાણ વિષે સ્કંદપુરાણમાં માર્ગશીર્ષ માહાત્મ્યમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છેઃ—

ब्रह्मन्द्वादशपुण्ड्राणि वैष्णवः सततं धरेत् ।
मूर्ध्नि मूलेन मन्त्रेण शेषं द्वादशनामभिः ॥ १ ॥

હે બ્રહ્મન્! વૈષ્ણવે નિરંતર કેશવાદિ દ્વાદશ નામોચ્ચારણપૂર્વક દ્વાદશ અંગોમાં દ્વાદશ તિલક કરવાં અને છેવટ 'વાસુદેવાય નમઃ' આ મૂળમંત્રથી મસ્તકપર ધારણ કરવું.

आचार्यास्तु तत्त्वदीपनिबन्धे.

दण्डाकारं ललाटे स्यात्पद्माकारं तु वक्षसि ।
वेणुपत्रनिभं बाह्वोरन्यद्दीपाकृति स्मृतम् ॥
दण्डाकारमिति चरणाकारस्याप्युपलक्षणम् ।

શ્રીમદાચાર્યજીએ નિબંધમાં આજ્ઞા કરી છે કેઃ—

લલાટમાં દણ્ડાકૃતિ તથા ભગવચ્ચરણના આકારવાળું હૃદયમાં કમળની કળીના આકારવાળું તિલક કરવું અને તે સિવાય બીજાં સઘળાં અંગોમાં દીપકની જ્યોતિના આકારવાળાં તિલક કરવાં.

તેમાં એવું પ્રમાણ છે કેઃ—

हरेः पादाकृतिमात्मनो हिताय मध्येच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं यो धारयति स परस्य प्रियो भवति स मुक्तिमान् भवतीति श्रुतेः ।

જે પુરૂષ શ્રીહરિના ચરણના આકારવાળું અને વચમાં છિદ્રવાળું ઉર્ધ્વપુણ્ડ્ર આત્માના કલ્યાણ માટે ધારણ કરે છે તે પરમાત્માને પ્રિય થાય છે. તે મુક્તિમાન્ થાય છે.

તિલક કરતી વખતે લલાટમાં તિલક કરતાં १ **केशवाय नमः**, નાભી ઉપર કરતાં २ **नारायणाय नमः**, હૃદયમાં કરતાં ३ **माधवाय नमः**, કંઠમાં કરતાં ४ **गोविंदाय नमः**, જમણી કેડે કરતાં ५ **विष्णवे नमः**, જમણા બાહુએ કરતાં ६ **मधुसूदनाय नमः**, જમણા કાનના મૂળમાં કરતાં ७ **त्रिविक्रमाय नमः**, ડાબી કેડે કરતાં ८ **वामनाय नमः**, ડાબા બાહુએ કરતાં ९ **श्रीधराय नमः**, ડાબા કાનના મૂળમાં કરતાં १० **हृषीकेशाय नमः**, પીઠમાં કરતાં ११ **पद्मनाभाय नमः**, અને કકુદ એટલે કાંધપર કરતાં १२ **दामोदराय नमः**, છેવટે બાકી હાથમાં લાગી રહેલાં કુંકુમાદિને ધોઈ તે જળ **वासुदेवाय नमः**, એ નામ લઈ માથે ચઢાવવું.

॥ अथ प्रातःसंध्या ॥

॥ शिखाबन्धनम् ॥

गायत्रीमन्त्रः (क्षत्रियस्य)

ॐ देव सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु स्वाहा ।

ઉપરનો મંત્ર બોલી શિખા બાંધવી.

॥ प्रोक्षणम् ॥

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।
यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यंतरः शुचिः ॥ १ ॥

આ મંત્ર ભણી જમણા હાથની અનામિકા આંગળીથી અથવા દર્ભની શલાકાથી પોતાના મસ્તકપર અને બીજાં પણ સઘળાં અંગોપર માર્જન કરવું, અર્થાત્ તે જળ થોડું થોડું છાંટવું.

એ પ્રમાણે પોતાના શરીર ઉપર જળ-પ્રોક્ષણ કરીને—

ॐ केशवाय नमः, ॐ नारायणाय नमः, ॐ माधवाय नमः,

એમ ત્રણ આચમન કરવાં તે પછી,

ॐगोविंदाय नमः આ મંત્ર ભણી આચમનીમાં જળ લઈ જમણા હાથની હથેલી ધોઈ નાખવી.

॥ भूमिस्तुतिः ॥

पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः । कूर्मो देवता । सुतलं छंदः । आसने विनियोगः ।

આ પ્રમાણે બોલીને જમણા હાથમાં લીધેલું જળ મુકવું.

ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।
त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

ઉપર પ્રમાણે પૃથ્વીને હાથ લગાવી પૃથ્વીની-સ્તુતિ કરવી.

પછી પ્રથમ કહેલ ત્રણ નામોવડે **આચમન** કરી પ્રાણાયામ કરવો. તેની વિધિ નીચેપ્રમાણેઃ—

॥ प्राणायामः ॥

ॐकारस्य ब्रह्मा ऋषिः। गायत्री छंदः। अग्निर्देवता। शुक्लो वर्णः। सर्वकर्मारंभे विनियोगः। सप्तव्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकश्यपा ऋषयो गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छंदांसि अग्नि-वाय्वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवा देवताः अनादिष्ट-प्रायश्चित्ते प्राणायामे विनियोगः। गायत्र्या बृहस्पतिर्ऋषिः त्रिष्टुप् छंदः सविता देवता अग्निर्मुखमुपनयने प्राणायामे विनियोगः।

ઉપર પ્રમાણે બોલીને હાથમાં લીધેલું જળ મુકવું પછી નીચેનો મંત્ર બોલી પ્રાણાયામ કરવો.

ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यम् ॐ देवं सवितः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गंधर्वः केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचं नः स्वदतु स्वाहा। ॐ आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम्।

આપ્રમાણે આખો મંત્ર બોલીયેં ત્યાંસુધી ડાબે છિદ્રેથી પ્રાણ ખેંચવો, બીજી વખત બોલીયે ત્યાંસુધી પ્રાણ રોકવો અને ત્રીજી વખત બોલીયેં ત્યાંસુધી પ્રાણ ઉતારવો તેને અનુક્રમે પૂરક કુંભક ને રેચક કહેછે.

॥ संकल्पः ॥

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्धे श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वंतरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे आर्यावर्तान्तर्गतब्रह्मावर्तैकदेशे बौद्धावतारे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे यथावर्तमाननक्षत्रयोगकरणलग्नमुहूर्तसमवाये एवं ग्रहगणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं प्रातःसंध्योपासनमहं करिष्ये ।

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

॥ मन्त्राचमनम् ॥

ॐ सूर्यश्चेति मन्त्रस्य नारायण ऋषिः

सूर्यो देवता अनुष्टुप्छन्दः । मन्त्राचमने विनियोगः

ઉપર પ્રમાણે બોલી જળ મૂકી ફરી જમણા હાથમાં જળ લઇને નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ सूर्यश्च मामन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युंकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्तां यद्रात्र्या पापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु यत्किञ्च दुरितं मयि इदमहं माममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ।

એ પ્રમાણે બોલી જળ પી જવું.

॥ मार्जनम् ॥

आपोहिष्ठेति त्र्यृचस्य सिंधुद्वीप ऋषिः। गायत्री छन्दः आपो देवता मार्जने विनियोगः ।

ઉપરનું બોલી જળ મૂકી પછી નીચે પ્રમાણે મંત્ર બોલતાં જવું અને દર્ભવડે મસ્તક ઉપર જળ છાંટતા જવું.

ॐ आपो हि ष्ठा मयोभुवः। ॐ ता न ऊर्जे दधातन। ॐ महे रणाय चक्षसे । ॐ यो वः शिवतमो रसः । ॐ तस्य भाजयतेह नः। ॐ उशतीरिव मातरः । ॐ तस्मा अरंगमाम वः । ॐ यस्य क्षयाय जिन्वथ। ॐ आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणम् ॥

द्रुपदादिवेत्यस्य कोकिलराजपुत्र ऋषिः आपो देवता । अनुष्टुप्छन्दः । अघमर्षणे विनियोगः ।

ઉપર પ્રમાણે બોલી જળ મૂકી ફરી જમણા હાથની અંજળીમાં પાણી લઈ નાક પાસે રાખી નીચેનો મંત્ર બોલવો.

ॐ द्रुपदादिव मुमुचानः । स्विन्नः स्नातो मलादिव । पूतं पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ।

એ મંત્ર ભણી જલની અંજલિ, પાપ જાય છે તેમ સમજી ડાબી તરફ નાંખી દેવી.

આચમન કરીને,

॥ अर्घ्यप्रदानम् ॥

પૂર્વદિશા તરફ મુખ રાખી ઉભા થઈ બે હાથના અંગુઠા અને તેની પાસેની આંગળી એ છૂટાં રાખી અંજલીમાં જળ રાખી **ગાયત્રી** બોલીને સૂર્યને ત્રણ અર્ઘ્ય–દાન કરવાં. અને જો સૂર્યનો ઉદય થઈ ગયો હોય તો દંડ તરીકે તેજ પ્રમાણે ૪ થો અર્ઘ્ય આપવો.

॥ सूर्योपस्थानम् ॥

उद्वयमुदुत्यमितिद्वयोः प्रस्कण्व ऋषिः सूर्यो देवता अनुष्टुपछन्दः चित्रं देवानामित्यस्य कुत्साङ्गिरसऋषिः सूर्यो देवता त्रिष्टुपछन्दः तच्चक्षुरित्यस्य दध्यङ्ङाथर्वण ऋषिः सूर्यो देवता उष्णिक् छन्दः सूर्योपस्थाने विनियोगः ।

ॐ उद्वयन्तमसस्परिस्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवन्देवत्रा सूर्य्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ।

ॐ उदुत्यञ्जातवेदसन्देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ।

ॐ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । आप्रा द्यावापृथिवीऽअन्तरिक्ष ँ सूर्य्यआत्माजगतस्तस्थुषश्च

ॐ तच्चक्षुर्देवहितम्पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्येम शरदः शतञ्जीवेम शरदः शतꣳशृणुयाम शरदः शतम्प्रब्रवाम शरदः शतमदीनाः स्याम शरदः शतम्भूयश्च शरदः शतात् ।

ઉભા થઈ ઉપલા મંત્રો બોલી ઉપસ્થાન કરીને સૂર્યને નમસ્કાર કરવા.

॥ गायत्र्यावाहनम् ॥

तेजोऽसीत्यस्य परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः । आज्यं देवता । यजुश्छन्दः । गायत्र्यावाहने विनियोगः ।

આ પ્રમાણે બોલી જળ મુકીને હાથ જોડી આવાહન કરવું.

ॐ तेजोऽसि शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ।

એ પ્રમાણે આવાહન કર્યા પછી નીચેપ્રમાણે જપ સંકલ્પ કરવો.

॥ गायत्रीजपः ॥

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं यथासंख्याकं गायत्रीजपमहं करिष्ये ।

(મારા પાપના ક્ષયને માટે શ્રીગોપીજનવલ્લભની પ્રસન્નતા માટે મારાથી બનશે તેટલી ગાયત્રી જપીશ.)

એ પ્રમાણે સંકલ્પ કરીને કરમાલાવડે અથવા તુલસીની માળાવડે દશ વાર, અઠ્ઠાવીશ વાર અથવા એકસોઆઠ વાર ગાયત્રીજપ કરવો. ત્યાર પછી હાથમાં જળ લઈ નીચે પ્રમાણે બોલીને તે મુકવું.

॥ जपनिवेदनम् ॥

देवागातुविद इत्यस्य मनसस्पतिर्ऋषिः वातो देवता विराट्छन्दः जपनिवेदने विनियोगः ।

પછી હાથ જોડીને નીચે પ્રમાણે બોલવું.

ॐ देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित । मनसस्पत इमं देवयज्ञᳪंस्वाहा वातेधाः ।

બાદ હાથમાં જળ લઈ જપ અર્પણ કરવાનો સંકલ્પ નીચે મુજબ કરવો.

कृतेनानेन यथासंख्याकेन प्रातःसन्ध्याङ्गभूतगायत्री-जपाख्येन कर्मणा भगवान् सर्वात्मकः श्रीगोपीजनवल्लभः प्रीयतां न मम ।

॥ विसर्जनम् ॥

હાથ જોડી નીચે પ્રમાણે વિસર્જન કરવું.

ॐ उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि ।
ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम् ।

॥ प्रार्थना ॥

नमोऽस्त्वनंताय सहस्रमूर्तये
सहस्रपादाक्षिशिरोरुबाहवे ॥
सहस्रनाम्ने पुरुषाय शाश्वते
सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥ १ ॥

नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ।
जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमोनमः ॥ २ ॥
आकाशात्पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम् ।
सर्वदेवनमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ ३ ॥
आसत्यलोकात्पातालादालोकालोकपर्वतात् ।
ये सन्ति ब्राह्मणा देवास्तेभ्यो नित्यं नमोनमः ॥४॥

એ પ્રમાણે હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી, નીચે પ્રમાણે બોલી પરમેશ્વરને પ્રણામ કરવા.

अमुकसंख्याऽमुकप्रवरान्विताऽमुकगोत्रोत्पन्नोऽहं शुक्लयजुर्वेदान्तर्गतमाध्यंदिनीयवाजसनेयशाखाध्यायी अमुकवर्माऽहं भो परमेश्वर त्वामभिवादये ।

इति प्रातःसंध्या ।

॥ अथ मध्याह्नसंध्या. ॥

પ્રાતઃસંધ્યાની પેઠે આચમન વગેરે કરીને નીચેપ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

સંકલ્પ.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं मध्याह्नसंध्योपासनमहं करिष्ये

મંત્રાચમન.

आपः पुनन्त्वित्यस्य विष्णुर्ऋषि अनुष्टुप् छन्दः
आपो देवता अपामुपस्पर्शने विनियोगः

એમ બોલી જળ મુકી ત્યાર પછી હાથમાં જળ લઈ નીચેનો મંત્ર બોલી મંત્રાચમન કરવું.

ॐ आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथ्वी पूता पुनातु माम् । पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम् । यदुच्छिष्टमभोज्यञ्च यद्वा दुश्चरितं मम । सर्वं पुनातु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं स्वाहा ॥

એ પ્રમાણે મંત્રાચમન કરી બીજું બધું પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણે કરવું, ઉભા થઈને સૂર્યને એક અર્ઘ્ય આપવો.

इति मध्याह्नसंध्या.

॥ अथ सायंसंध्या ॥

સાંજના સૂર્યાસ્ત પહેલાં શૌચાદિ આવશ્યક કાર્યથી નિપટી–સ્નાન કરી પવિત્ર વસ્ત્ર પહેરી પશ્ચિમદિશા તરફ દર્ભાસન ઉપર બેસી આચમન તથા પ્રાણાયામ કરી હાથમાં જળ લઈ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं सायंसंध्योपासनमहं करिष्ये.

મંત્રાચમન.

अग्निश्चमेतिमंत्रस्य रुद्र ऋषिः प्रकृतिश्छन्दोग्निर्देवता । अपामुपस्पर्शने विनियोगः

એમ બોલી જળ મુકવું પછી હાથમાં જળ લઈ નીચેનો મંત્ર બોલી આચમન કરવું.

ॐ अग्निश्च मामन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्तां यदह्ना पापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना अहस्तदवलुम्पतु यत्किंचिद्दुरितं मयि । इदमहं माममृतयोनौ सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा

એ પ્રમાણે મંત્રાચમન કરી બીજું બધું પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણે કરવું. બેસીને સૂર્યને અર્ઘ્ય ૩ આપવા પણ સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હોય તો ૪ અર્ઘ્ય આપવા.

॥ इति त्रिकालसन्ध्या ॥

॥ अथ ब्रह्मयज्ञप्रयोगः ॥

આચમન પ્રાણાયામ કરીને ॥ **'कुशपवित्रधारणम्'** (જમણા હાથની ટચલી આંગળીની બાજુની આંગળીમાં દર્ભની વીંટી નીચેનો મંત્ર બોલી પહેરવી).

ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्वः प्प्रसवऽउत्त्पुनाम्म्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्य्यस्य रश्म्मिभिः । १२/१ ॥ * * तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने तच्छकेयम् । १ ४/४ ॥ 'सङ्कल्पः'—अद्य पूर्वोच्चारितएवंगुणविशेषेण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ममाऽत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं ॐ तत्सत् श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं यथाशक्ति ब्रह्मयज्ञेनाऽहं यक्ष्ये (જળ મુકવું) । अथातो ब्रह्मयज्ञं व्याख्यास्यामः—द्वितीयसङ्कल्पः—इषेत्वादिषु मन्त्रेषु खं ब्रह्मान्तेषु दशप्रणवसहितेषु याः क्रियास्तत्र विवस्वानृषिः प्रजापतिर्देवता । सर्वाणि छन्दाꣳसि सर्वाणि सामानि प्रतिलिङ्गोक्ता देवता । ब्रह्मयज्ञे विनियोगः (ફરી જળ મુકવું) ॥ ब्रह्मयज्ञारम्भे यथाविधि स्नात्वा छन्दःपुरुषꣳ शरीरं न्यसेत् । तिर्यग्बिलश्चमसऽऊर्ध्वबुध्नः छन्दःपुरुषस्य च ॥ 'न्यासाः' (જમણે હાથે નીચે જણાવેલા અંગોનો સ્પર્શ કરવો)—ॐ गौ-

तमभरद्वाजाभ्यां नमः नेत्रयोः—(બે આંખ)। ॐ विश्वामित्रजमदग्निभ्यां नमः—श्रोत्रयोः (બે કાન)। ॐ वसिष्ठकश्यपाभ्यां नमः—नासिकयोः (નાક)। ॐ अत्रये नमः—वाचि (મોઢું)। ॐ गायत्र्यग्निभ्यां नमः—शिरसि (મસ્તક)। ॐ उष्णिक्सवितृभ्यां नमः—ग्रीवायाम् (કંઠ)। ॐ बृहतीबृहस्पतिभ्यां नमः—अनुके (દાઢી)। ॐ बृहद्रथन्तरद्यावापृथिवीभ्यां नमः—बाह्वोः (બે ભુજા)। ॐ त्रिष्टुबिन्द्राभ्यां नमः—नाभौ (ડુટી)। ॐ जगत्यादित्याभ्यां नमः—श्रोण्योः (કેડની પાછળ)। ॐ अतिच्छन्दाप्रजापतिभ्यां नमः—लिङ्गे (ડુટીની નીચે)। ॐ यज्ञायज्ञियवैश्वानराभ्यां नमः—गुदे (ગુદા) ॐ अनुष्टुब्विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः—ऊर्वोः (બે સાથળ)। ॐ पङ्क्तिमरुद्भ्यो नमः—जान्वोः (બે ગોઠણ) ॐ द्विपदाविष्णुभ्यां नमः—पादयोः (બે પગ) ॐ विच्छन्दावायुभ्यां नमः—नासापुटस्थप्राणेषु (નાકની પાસે)। ॐ न्यूनाक्षराछन्दोभ्यो नमः—सर्वाङ्गेषु (બધાં અંગો) एवमेवाङ्गानि योजयित्वा वेदमयः सम्पद्यते।

ડાબા હાથમા પૂર્વદિશા તરફ અગ્ર ભાગવાળા બે દર્ભ રાખી તેના ઉપર જમણો હાથ ઢાંકી નીચે પ્રમાણે મંત્રો બોલી જવા.

ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य
धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् । २ ३/३६ ॥ ॐ इषे-
त्वोर्ज्जे त्वा वायवस्थ देवो वः सविता प्रार्प्पयतु
श्रेष्ठतमाय कर्म्मणऽआप्यायध्वमघ्न्याऽइन्द्राय
भागम्प्रजावतीरनमीवाऽअयक्ष्मा मा वस्तेन
ऽईशत माघशंसो ध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ स्यात
बह्वीर्यजमानस्य पशून्पाहि । ३ १/१ ॥ वसोऽपवित्रम् ॥
हिरण्मयेन पात्रेण । सत्यस्याऽपिहितम्मुखम् । यो
सावादित्ये पुरुषऽसोसावहम् । ४ १७/४० ॐ ३ म ।
खम्ब्रह्म । व्रतमुपैष्यन्नन्तरेणाहवनीयञ्च गार्हपत्यञ्च
प्राङ्तिष्ठन्नपऽउपस्पृशति । तद्यदपऽउपस्पृशत्य-
मेध्यो वै पुरुषो यदनृतम्वदति तेन पूतिरन्तरतो
मेध्यावाऽआपो मेध्यो भूत्वा व्रतमुपायानीति पवि-
त्रम् वाऽआपऽपवित्रपूतो व्रतमुपायानीति तस्मा-
द्वाऽअपऽउपस्पृशति ॥ १ ॥ सोऽग्निमेवाभीक्षमाणो
व्रतमुपैति ॥ [ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदु-

---

૧ ચારે વેદની માતારૂપી ગાયત્રીમંત્ર. ૨ યજુર્વેદ.

च्यते । पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते । ॐ खं ब्रह्म । ॐखं पुराणम् ॐ वायुरेव खमिति ह स्माह कौरव्यायणीपुत्रो वेद यं ब्राह्मणा विदुर्वेदेन न यद्वेदितव्यम्] ॥ ॐ प्राश्नीपुत्रादासुरिवासिनऽ प्राश्नीपुत्र ऽआसुरायणादासुरायणऽआसुरेरासुरिर्याज्ञवल्क्याद्याज्ञवल्क्यऽउद्दालकादुद्दालको ऽरुणादरुणऽउपवेशेरुपवेशिः कुश्रेऽ कुश्रिर्वाजश्रवसो वाजश्रवा जिह्वावतो बाध्योगाज्जिह्वावान् बाध्योगोऽसिताद्वार्षगणादसितो वार्षगणो हरितात् कश्यपाद्धरितऽ कश्यपऽ शिल्पात्कश्यपाच्छिल्पऽ कश्यपऽ कश्यपान्नैध्रुवेऽ कश्यपो नैध्रुविर्वाचो वागम्भिण्या ऽअम्भिण्यादित्यादादित्यानीमानि शुक्लानि यजूꣳषि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥ २ ॥ (इत्युक्तं बृहदारण्योपनिषदि) ॥ ॐ अग्निमीळे[1] पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥ ५ ॥ ॐ अग्न[2]ऽआयाहि वीतये गृणानो

---

१ ઋગવેદ. २ સામવેદ.

हव्यदातये । निहोता सत्सि बर्हिषि ॥२॥ ॐ शन्नो देवीरभिष्टय ऽआपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः ६ $\frac{१२}{३६}$ ॥ 'चतुर्वेदानन्तरं अङ्गानि पठेत्'—अथानुवाकान्व्क्ष्यामि । मण्डलं दक्षिणमक्षिहृदयम् । अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि । अथातोऽधिकारः फलयुक्तानि कर्माणि । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म । वृद्धिरादैच् । समाम्नायः समाम्नातः । मयरसतजभनलगसंमितम् । पञ्चसंवत्सरमयं युगाध्यक्षम् । गौः ग्मा । अथातो धर्मजिज्ञासा । अथातो ब्रह्मजिज्ञासा ॥ योगीश्वरं याज्ञवल्क्यं । नारायणं नमस्कृत्य । इति विद्यातपोयोनिरयोनिर्विष्णुरीडितः । वाग्यज्ञेनार्चितो देवः प्रीयतां मे जनार्दनः । (હાથમા રાખેલા દર્ભ ઉત્તર દિશાતરફ મુકવા) 'अर्पणम्'—अनेन ब्रह्मयज्ञाख्येन कर्मणा श्रीभगवान्परमेश्वरः श्रीगोपीजनवल्लभः प्रीयतां न मम ॥ ॐ तत्सत्श्रीकृष्णार्पणमस्तु (જળ મુકવું) यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु । न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् । (હાથ જોડવા).

इति ब्रह्मयज्ञप्रयोगः ॥

---

१ અથર્વવેદ.

॥ अथ तर्पणम् ॥

(घृतकुशपवित्रः आसने उपविश्य आचम्य प्राणानायम्य)

કુશાસન ઉપર બેસી અનામિકામાં દર્ભની પવિત્રી ધારણ કરી પ્રાણાયામ કરીને હાથમાં જળ લઈ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કરવો.

अद्य पूर्वोच्चरित एवंगुणविशेषेणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः नित्यकर्मानुष्ठानद्वारा ॐ तत्सत् श्रीगोपीजनवल्लभप्रीत्यर्थं देवमनुष्यपितृतर्पणमहं करिष्ये

આવી રીતે સંકલ્પ કરીને આંગળીઓના અગ્રભાગેથી જળ આપવું. ત્યારે દર્ભના અગ્ર પૂર્વદિશા તરફ રાખવા અને અક્ષત પણ લેવા.

ॐ ब्रह्मा तृप्यताम्, ॐ विष्णुस्तृप्यताम्, ॐ रुद्रस्तृप्यताम्, ॐ देवास्तृप्यन्ताम्, ॐ प्रजापतिस्तृप्यताम्, ॐ छंदांसि तृप्यन्ताम्, ॐ वेदास्तृप्यन्ताम्, ॐ ऋषयस्तृप्यन्ताम्, ॐ पुराणाचार्य्यास्तृप्यन्ताम्, ॐ गंधर्वास्तृप्यन्ताम्, ॐ इतराचार्य्यास्तृप्यन्ताम्, ॐ संवत्सरः सावयवस्तृप्यताम्, ॐ देव्यस्तृप्यन्ताम्, ॐ अप्सरसस्तृप्यन्ताम्, ॐ देवानुगास्तृप्यन्ताम्, ॐ नागास्तृप्यन्ताम्, ॐ सागरास्तृप्यन्ताम्, ॐ पर्वतास्तृप्यन्ताम्, ॐ सरितस्तृप्यन्ताम्, ॐ मनुष्यास्तृप्यन्ताम्, ॐ यक्षास्तृप्यन्ताम्, ॐ रक्षांसि तृप्यन्ताम्, ॐ पिशाचास्तृप्यन्ताम्,

ॐ सुपर्णास्तृप्यन्ताम्, ॐ भूतानि तृप्यन्ताम्, ॐ पशव-स्तृप्यन्ताम्, ॐ वनस्पतयस्तृप्यन्ताम्, ॐ ओषधयस्तृप्य-न्ताम्, ॐ भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यताम्। इति देवतर्पणम् ॥

કંઠમાં જનોઇ કરી ઉત્તરમાં મુખ રાખી યવ લઇને અંજલિની વચેથી નીચે પ્રમાણે તર્પણ કરવું.

ॐ सनकस्तृप्यतु । २ । ॐसनन्दनस्तृप्यतु । २ । ॐसना-तनस्तृप्यतु।२।ॐसनत्कुमारस्तृप्यतु ।२। ॐ कपिलस्तृप्यतु ।२। ॐ आसुरिस्तृप्यतु । २ । ॐ वोढुस्तृप्यतु ।२। ॐ पंच-शिखस्तृप्यतु । २ ।

इतिमनुष्यतर्पणम्.

જનોઇને ડાબી બાજુ કરી દક્ષિણમાં મુખ રાખીને હાથમાં દક્ષિણ તરફ અગ્રવાળા બેવળા દર્ભ લઇ નીચે પ્રમાણે તર્પણ કરવું.

ॐ कव्यवाडनलस्तृप्यताम् । ३ । ॐसोमस्तृप्यताम् ।३। ॐ यमस्तृप्यताम् । ३ । ॐ अर्यमा तृप्यताम् । ३ । ॐअग्नि-ष्वात्ताः पितरस्तृप्यन्ताम् । ३ । ॐ सोमपाः पितरस्तृप्य-न्ताम् ।३। ॐ बर्हिषदः पितरस्तृप्यन्ताम् । ३ । ॐ यमाय-नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ धर्मराजायनमस्तर्पयामि । ३ । ॐ मृ-त्यवे नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ अन्तकाय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ वैवस्वताय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ कालाय नमस्तर्प-यामि । ३ । ॐ सर्वभूतक्षयाय नमस्तर्पयापि । ३ । ॐ

औदुम्बराय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ दध्नाय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ नीलाय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ परमेष्ठिने नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ वृकोदराय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ चित्राय नमस्तर्पयामि । ३ । ॐ चित्रगुप्ताय नमस्तर्पयामि ।३।

જેનો પિતા ન હોય તેણેજ પિતૃતર્પણ નીચે પ્રમાણે અપસવ્યથી કરવું. ત્યારે જમણા હાથનો અંગુઠો અને તર્જનીના વચલા ભાગમાંથી જલ આપવું.

अमुकगोत्रः अस्मत्पिता अमुकवर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्पितामहः अमुकवर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्प्रपितामहः अमुकवर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्माता अमुकनाम्नी वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्सापत्नमाता अमुकनाम्नी वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्पितामही अमुकनाम्नी रुद्ररूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्प्रपितामही अमुकनाम्नी आदित्यरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मन्मातामहः अमुकवर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्प्रमातामहः अमुकवर्मा रुद्ररूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मद्वृद्धप्रमातामहः अमुकवर्मा आदित्यरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्मातामही अमुकदा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्प्रमातामही अमुकदा रुद्ररूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मद्वृद्धप्रमातामही अमुकदा आदित्यरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

ત્યારપછી સ્ત્રી આદિ એકોદ્દિષ્ટગણનું[1] તર્પણ નીચે પ્રમાણે કરવું.

अमुकगोत्रा अस्मत्पत्नी अमुकदा वसुरूपा तृप्यताम् । इदं जलं तस्यै स्वधानमः ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्सुतः अमुकवर्मा वसुरूपस्तृप्यताम् । इदं जलं तस्मै स्वधानमः ॥ ३ ॥

---

१ ताताम्बात्रितयं सपत्नजननी मातामहादित्रयं, सस्त्रि स्त्रीतनयादि तातजननीस्वभ्रातारः सस्त्रियः । ताताम्बात्मभगिन्यपत्यधवयुक्, जायापिता सद्गुरुः शिष्याप्ताः पितरो महालयविधौ तीर्थे तथा तर्पणे ॥ १ ॥

अमुकगोत्रा अस्मत्कन्या अमुकदा वसुरूपा० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मत्पितृव्यः अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मन्मातुलः अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रोऽस्मद्भ्राता अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्राऽस्मत्पितृभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मन्मातृभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रा अस्मदात्मभगिनी अमुकदा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मच्छ्वशुरः अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मद्गुरुः अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मन्मित्रं अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥

अमुकगोत्रः अस्मदासः अमुकवर्मा वसु० ॥ ३ ॥ इदं जलं तस्मै स्वधा नमः ॥ ३ ॥

आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं देवर्षिपितृमानवाः ॥
तृप्यन्तु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः ॥ १ ॥
अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनाम् ॥
आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तु तिलोदकम् ॥ २ ॥

આ મંત્ર બોલીને એક વખત તિલ અને જળ અંગુષ્ઠ અને તર્જનીના વચલા ભાગમાંથી આપવું.

ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ॥
ते गृह्णंतु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकम् ॥ १ ॥

એ પ્રમાણે બોલી વસ્ત્રનો છેડો નીચોવીને જલ આપવું.

ॐनमो विवस्वते ब्रह्मन् भास्वते विष्णुतेजसे ॥
जगत्सवित्रे शुचये नमस्ते कर्मदायिने ॥

ઉપરનો શ્લોક બોલી સૂર્યને એક અર્ઘ આપવો.

अनेन यथाशक्ति देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणाख्येन कर्मणा पितृरूपी जनार्दनवासुदेवः प्रीयतां न मम ॐतत्सत् श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

मुद्राविधिः

उच्चैश्चत्वारि चक्राणि बाहुमूले तु दक्षिणे ॥
नाममुद्राद्वयं नीचैरेकमेकं तयोरपि ॥ १ ॥
मध्ये तत्पार्श्वयोश्चैव द्वे द्वे पद्मे च धारयेत् ॥
वामेऽपि चतुरः शंखान्नाममुद्रा च पूर्ववत् ॥ २ ॥
पद्ममेकं गदे द्वे द्वे पार्श्वयोरिति भेदतः ॥
ललाटे पद्ममेकं च नाममुद्रां तथा हृदि ॥ ३ ॥
त्रीणि त्रीणि च चक्राणि मध्ये शङ्खावुभावुभौ ॥
हृत्पार्श्वयोः स्तनादूर्ध्वं गदापद्मानि बाहुवत् ॥ ४ ॥
त्रीणि त्रीणि च चक्राणि कर्णमूलद्वयोरधः ॥
एकमेकं तदन्येषु तिलकेषु च धारयेत् ॥ ५ ॥
सम्प्रदायस्य मुद्रा तु धार्या शिष्टानुसारतः ॥
यथारुच्यथवा धार्या न तत्र नियमो भवेत् ॥ ६ ॥

જમણા બાહુના મૂળમાં અર્થાત્ ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર ચક્ર, તેની નીચે એક નામમુદ્રા, તેની નીચે એક શંખ, તેની નીચે ફરીથી એક નામમુદ્રા, અને તેની આજુ-બાજુએ બન્ને મળી ચાર પદ્મ ધારણ કરવા. એવીજ રીતે જમણા સ્તનઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરાઉપર ત્રણ ચક્રો કરવાં અને તેઓની વચમાં રાખેલા માર્ગમાં બે શંખો કરવા. તથા તેની આજુબાજુએ બે બે મળી ચાર પદ્મો કરવાં. હૃદયમાં એક નામમુદ્રા અને તેની ચારે બાજુએ સમ્પ્રદાય મુદ્રાઓ ચાર કરવી. લલાટમાં ભૃકુટી પાસે તિલકની વચમાં એક પદ્મ અથવા એક ગદા કરી તેની ઉપર મસ્તકના કેશપર્યંત સમ્પ્રદાય મુદ્રાઓ કરવી. ડાબા બાહુના મૂળમાં અર્થાત્ ખભાથી જરા નીચેના ભાગમાં ચાર શંખો, તેની નીચે એક નામમુદ્રા, તેની નીચે એક ચક્ર અને તેની નીચે બીજી એક નામમુદ્રા તથા તેની બન્ને બાજુએ બે બે મળી ચાર ગદાઓ કરવી. તેજ પ્રમાણે ડાબા સ્તન ઉપર વચમાં માર્ગ રાખી ઉપરાઉપર ત્રણ ચક્રો, વચમાં એક એક શંખ, બંને બાજુ બબે ગદા કરવી. તેવીજ રીતે ડાબા કાનની નીચેથી કંઠપર્યંત ત્રણ ચક્રો કરવાં. તથા કંઠના તિલકની વચ્ચે એક ચક્ર કરવું, એક શંખ ધારણ કરવો એવો પણ પ્રકાર છે. નાભિ ઉપર, જમણી, ડાબી બંને કેડો ઉપર પીઠઉપર તથા કાંધઉપર એક એક ચક્ર કરવું.

भगवत्सेवां कुर्वाणो वैष्णव इमाः षण्मुद्रा धारयेत् ।
तदन्यस्तु पद्मं संप्रदायमुद्रां च धारयेत् ।

ભગવત્સેવા કરનારા વૈષ્ણવે ઉપર લખેલી છ મુદ્રાઓ અવશ્ય ધારણ કરવી અને બીજાઓએ કેવળ પદ્મ તથા સંપ્રદાય–મુદ્રા ધારણ કરવી.

कर्णमूल
च.
च.
च.

कर्णमूल
च.
च.
च.

कंठमूल
च.

दक्षिणबाहुदण्ड
च.
च. च.
प. च. प.
प. ना. प.
शं.
ना.

वामबाहुदण्ड
शं.
शं. शं.
ग. शं. ग.
ग. ना. ग.
च.
ना.

दक्षिणस्तन
|
च.
प. शं. प.
च.
प. शं. प.
च.

वामस्तन
|
च.
ग. शं. ग.
च.
ग. शं. ग.
च.

हृदय
|
स.
सं. नाम. स.

दक्षिण पार्श्व
च.

नाभि
च.
पृष्ठ.

वाम पार्श्व
च.

एकाक्षरोनां पुरां नाम–सं.–संप्रदाय, शं.–शंख, च.–चक्र, ग.–गदा, प.–पद्म.

॥ अथ यज्ञोपवीतधारणमंत्रः ॥

આચમન અને પ્રાણાયામ કર્યા પછી સંકલ્પ કરીને નવીન જનોઇને હાથમાં લઇને "आपोहिष्ठामयोभुवः" આ મંત્રથી અને ત્રણવાર ગાયત્રી મંત્રથી પ્રોક્ષણ કરીને—

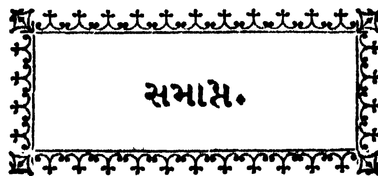
यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥
आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥
यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्यामि ।

આ મંત્રથી જનોઇને મસ્તક ઉપરથી લઇને જમણે ખંભે ધારણ કરવી. આ પ્રમાણે જે જે વખતે નવી જનોઇને ધારણ કરે ત્યારે મંત્ર બોલવો. પ્રત્યેક જનોઈ પહેર્યાં પહેલાં અને પછી આચમન કરવું.

॥ विसर्जनम् ॥

एतावद्दिनपर्यन्तं ब्रह्म त्वं धारितं मया ।
जीर्णत्वात्त्वत्परित्यागो गच्छ सूत्र यथा सुखम् ॥

ઉપરનો મંત્ર બોલી જુના જનોઈનું મસ્તકને માર્ગે વિસર્જન કરવું અને છેવટે દશ ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરવો.

Published by Haridas Murarji Velji Halai Bhatiya Mahajan Dharmik Dnyan Pravartak Samiti Kalbadevi Road, Bombay.

Printer-Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirnaya-sagar Press, 26-28 Kolbhat Lane, Bombay.

1930